

1

0-16

"Dza murundu, ngoma ya vhanna"Initiation custom of the Lemba

Murundu ndi ngoma ya Vhalemba, vhasoni vhashango; ndi vhona vho daho nayo vha tshi bva phusela. Vhathu Tshivenda avha i divhi ngoho. Huno kale-kaleni vhovha vha tshiela u dzhena khayo. Na hone vhovha vha sa tendelelwi nga mulayo wa Tshivenda, naho i u sendela tsini vha sa sendili khayo hayo ngoma. I mulla ngoho.

Zwino arali i mulayo na kuitele kwa Vhalemba ngo-Khu: Hu vha hu tshi rumbiswa musimana munwe na musiwe a re na fume la minwaha na minwaha mitanu kana fume na mitanu-na-mivhili nga u ya nga tshifhinga tshaho. Nga tshiwe tshifhinga huvha hu tshi di rubiswa kana u imbiswa vhanna vha-hulwane vho fhirelwaho nga zwi-ghinga zwaho.

Huno ngaaralo mutukana munwe na munwe o vha a sa shizhi tshi liwaho nga vhanna arali a so ngo ruba. Ho vha hu tshi pfi ndi tshikha, Ndi musadzi. Zwame zwo vha zwitshi liwa nga vhasadzi zhedzi. Hu tshi pfi a hu liwi zwashuvhuru. Agoho i mulayo vhu-kuma-kuma kha Vhalemba; na vhasadzi vha tshi mu nyala kha zwinwe.

2

Murubisi

Muthu a rubisaho, o vha e mushu a zwi divhaho vhu-kuma-kuma, a tsheulaho nga pfanelo ya hone. O vha e muthu o funzwaho u ita zwone-zwone ngoho. Ndi misi hu tshifurziwa vhathu vha fulufhedzeaho, vha si na geda tshitulu-mbiluni. Vha sa dzuliho nga u sinyuwela vhathu. Muthu wa mbiti o vha a sa funeyi. Muthu o vha o fanela u lingiwa nga ndila ya hone. Vhakalaha vho vha vha tshi di dzula vha tshi sedza musimana a re na vhuthu mbiluni yawe. Zwino ha humbelwa u pfi a funziwe nga vha divhi.

Huno musi o funziwa o vha a tshi Kambeliwa nga vhasoni vha-hulwane. Ku rubisedze kwawe kha hezwo. Ndi misi ngoho i pfunzo yau iz tongiswa na u tamiwa ha Tshitungulo nga lufhanga lwa Tshishizho. Vhalengana kana zwi-bva-ma-thukhwi zwa mirundu

RM/

3

yo fhambanaho musu zwi tshi Tamba, zwo vha zwi tshi sumbedzana u vhona a konaho u geda zwavhundi. Toho ya Tshilungulo yo vha vha fanela u sala i yotho, yo tambisiwa zwavhudi-vhudi nga lufhanga ngoho. Ndi apha zwo vhaho zwi na mulayo wa vhudi.

Hu vha hu sa Tendeleliwi vhothe-vhothe u rubisa ngoho. Huno zwi vha zwi na vhutsila. Ndi kwone ku rubisedzwe kwaho.

4

Kuitele kwaho: Vhalemba vho vha vha sa ko sou ribisa kana u geda nga lufhanga lunwe na lunwe. Lufhanga lwaho lwo vha lwo tshi fhondiwa nga mishonga ya thevele, yau shavhisa tshilla tsha hone. Na hone lufhanga lwaho ndi misi lu sa tsheyi tshithu tshinwe na tshinwe u swikela murunndu u tshi swa. Zwino henefho, na hone misi vha tshi rubisa, hu dzula sambelo la madi o tanganyiwaho na mulimo kana mushonga, vha tshi u mu rubisa vha mu nvisa vha mu rwa khana a si tsha tshuwa. Mushonga wa hone ndi musu u tshi tanganyeliwa uri vha se kaudane vhabulwane na vhasuku, zwino khombo dzo vha dzi sa dali ndi nga ri hu vha hu si na zwaurolo. Lufu lwo vha lu sibo arali i si nga thamusana fhedzi x ya vhulwadze. Ndi hone henefho na hone lufhanga lu tshi handululwa lwa kona u shuma nunwe mishumo.

Tshilla Tshinwe khazwo vhovha vha tshi shavhisa vhatu vhabulwane vho no dzeaho, nga u vha nwea mushonga wa sambeloni, wu vha si do kumisa kana u kanda vhana vha vnathu. Vhovha vha tshi ita hezwi nga u divha uri vhanna vhabulwane vho divha zwillaho, na u serekona na vha sa fanelilo. Zwino nga ndila iyo ndi misi vho lemwa uri huna Malwadze. Vhovha vha tshi zwi ita nga vhatali na nga u sedza-sedza. Muti wazwo, ene maine, o vha a sa kwemani na musadzi u swikela murunndu u tshi swa.

Ndi musu hu tshilisiwa zwihulu kha vhothe vha dzulaho hone. Kha zwothe hezwo ho vha hu tshi shavhisa Makhombo na dzi ngodzi dza mofu. Tshihodoni tsha u rubela hone tshi pfi "Marobwe". Tomboni li fhisaho.

5

Mudi waho u fhewa nga nanga. A wu thiya zwavhudi-vhudi u thivhela vha do doho na milingo yavho. Ndi misi u tshi vhetshelwa phamba xxx dzo khwathaho ngoho. Nanga dza kale ndi misi dzi na malingo manzhisa ngoho. Zwino kha nanga dza vhalemba nthani ha murunndu ndi musu dzi sa iti na Tshithu.

RM/

U lingana havho ho vha hu hunzhi ngoho. Thedzi kha nanga dza vhalemba kha hazwo i vha i si tshithu. zwo vha zwi tshi tou wa nnda.

Zwithu hezwo zwi na vhutandzi khazwo. Ngodzi khemusi phanzhi i vha i tshi tou tshuwa yo bvalela-vo. Muthu o thiyoho mudi wa murunndu e Mulemba, ndi musi a tshi fhatulula mudi a u fhata luvhili nga mishonga arali o lingiwa nganwe nanga. O vha a tshi welwa nga ngodzi. Zwino henefho vhathu vho vha vha tshi shavha. Swino zwothe zwo vha zwi tshi toululwa nga ndila ya hone.

Tshifhinga tsha murunndu.

Tshifhinga tsha u ntsha murunndu vho vha vha tshi tshi thogomela nga maanda. Ngoho vhovha vhe na sedzi lehulu Khazwo. Murundu wo vha u tshi rerwa u bva kana u shotha lutavula-mariha (autumn) u thoma nga nwedzi wa (April) shandunthule.

6 Zwino nga (May) Lambemayi wa bva. Nga maanda musi mavhele e muombva, a tshi tswuka. Mulayo waho i u itela u sa fhisa, nga uri zwiilana na u fhisa ha duvha. Vha sa ambari tshithu u Khwathisa malofha a muvhili. Ngavho yavho i Khedi. Vhuligana vuvha vhu tshi vuswa nga matsheloni duvha li sathu u bva, vha yo vhothulula matari vha orisa zwilungulo zwavho duvha na phepho uri i hadule u vavha hazwo. Zwi na muleyo.

Murundu waho u vha u tshi dzula minwedzi miraru kana mina shangoni vha tshi la wa wana vhana vha tshi nga zwiguluzwana nga u Khwatha ngoho-vho. Murundu u vha wo fanela u swa nga Fulwana (July or August) kana mathomong a Thangule. Klofomo dzi tshi la mihwani.

Zwino mulayo u vha wo khwatha henefho. Hu sa haneliwe tshithu.

7 Murundu u tshi fhendulela vhovha vha tshifhendulela nga u la miroto ya zwiphaswi, na nga zwiloli. Vhavha vha tshi lumisiwa nga u thavhelwa ngu ntsu. Vho fara mulayo waho. Mulayo wa Vhalemba u vha u sa tendeleli murundu u bva Tshilimo duvha li tshi fhisa u mulayo u sa rembuluwiho. Murundu wo vha u sa tendelelwi u bva u Tuwela (August) Thangule u swikela nwedzi wa (March) "Thafamuhwe". Vhathuni vha rubaho huvha hu sa tusiwe tshi tandzi tsha tsheleds.

Ndi musi vha tshi itela mulayo wavho we vha newa nga musiki wa vho. Ngo-nwe ndila vhovha vha tshi shavhisa matsenya tshitungu- loni nga uri a mukha nga maanda. Na hone i tsumbedzwo ya luswayo lwa Vhalemba. Vha-ila-Tshindu. Lisuhana li songo rubaho lo vha li sa shizhi tshithu tsha liwa nga vhanna vho rubaho. Ndi musi i shuvhuru, Tshavhasadzi.

Zwino kha tshahavho, vhovha-vha sa tutsheli kule ha mudi nga maanda. Fhedzi vhovha vha tshi toda ho khudaho hu sa yi vhasadzi. Tsemamo i seho khazwo. Hu tshi itwa mafunda mahulusa khazwo. Mafungo haya a u semana zwo tou shandukisiwa. Ndi afha hu sa waniwaho mulayo wa tshilemba kha milayo yothe.

8 Huno zwo tshimbilisa zwenezwo u swikela vha ha Ramabulana vha tshi dzhena murunduni, kwa di vha ku tshimbelele kwonokwo. Muthu wa u thoma u dzhena ngomani wa ha Ramabulana ndi Makhado, Tshilwavhusiku tsha ha Ramabulana. A lovhe dzwa nga dzina liswa la Razwimisani.

Madzina maswa nga tshilemba o vha a tshi sumba u tanzwiwa ha tshikha dza kale. Muthu avha muswa. A tshi fhiwa maanda a u shizha tshithu tsha u liwa nga vhalemba vhothe nga u rubisiwa. O vha a tshivhidzwa u pfi ndi hone i munna wa vhanna.

Makhado a rola maanda a u rubisa nge a ruba na ene. A rubisa masuhana awe othe nga u ya mirole yavho.

9 Zwino zwo vha zwi shongoni la vha ita furi fhedzi zwa u ruba, ngei ha tsh.vhasa zwi sa dikwi u swikela namusi. Vhatonga na vha ha Tshivhase a vho ngo zwi divha hezwo zwau imba. Ndi nga afha na namusi ri pfaho Khombo lazwo nthani ha murundu, a vho ngo divha kuitele kwa hone, na tshifhinga tsha hone. Vho di ri khamusi ndi tshone tshifhinga athuna tshone tsho fhira. Zwino na hone vho kundwa nanga i divhah u rubisa nga pfanelo. Khamusi vho kosou rola muthu a ri ho ndi ya divha a sa divhi Tshithu.

Nanga dzi hone ri dzi divhaho nga maanda dza mushumo hoyo. Dzinwe ndi dzo rubisaho mirundu ya 1938 arali ndi sa khakhi. Nanga hedzo dzi na vhutanzhi na kha vha ha Ramabulana. Vha dzi divha u vha dzone-dzone.

Ndi hovha vhalemba vhaho: Vhandouvhada, na Klaas murwa Mulungwa na Matenzhe senoamali na vhanwe vhanzhi. Ndi vhone vhane vhazwo.

Vhanzhi vho zwi rola Khavho nga u vhona vhunga murero u tshi ri: Vha Dikela vhunanga vhutaila vha vhona nga mato. Huno zwi di fana na u dzinga tsimbi vhothe-vhothe vha mirafho minwe vha tshi vho di-dzingela-vho. Hedzi afho yo farwaho nga Mulemba i di vhone ngoho.

10 Nga mafhungonyana haya ndi toda u Sumbedza Mahosi a Mishumo ya vhatu vhatwu, uri vha divhe zwifhinga zwa u tsha mirundu ya zwickolo zwa vhasuthu. Murundu a u na mulando mulandu u na Thubisele ya hone.

Zwino afha namusi nga Khombo ili lo bvelelaho, ndi ri murundu u tshi bva ho vha ho fanela u dihwa uri na ndi tshone Tshifhinga naa? O na vhutanzhi vhufhiyo? Ho mu fanela uri a imbise Mashuvhuru naa? Vhanzhi vha gidimela Tshelede hone vha si na ndivho yazwo. Ndi afha hu re na mulandu. Mahosi manzhi a di anza u bvisa murundu tshifhinga tsho fhira nga u toda mali. Zwino vho Commissioner vha si sedze zwifhinga zwa hone. Mulayo wa hashu uri murundu u so go bva hu tshi fhisa.

11 Ndi nwala mafhungo haya nga u pfa u tima-tima ha Khosi dza vhatu vha tshena ntlani ha Khombo helo. Khombo ndi la u sa divha Tshifhinga na u sa divha maine wa u kona u geda nga pfanelo. Afha ndo sumbedza pfanelo yaho vhukuma-kuma. Ndi yone ndila. Ndi mafhungo-ngoho. A huna tsho bvaho ndilani na u pambuwa Khazwo. Ndi mulayo wa Tshahashu. A vho ngo fanelwa u thivhelwa nga nthani ha khombo helo. Fhedzi vho fanelwa nga u sumbedziwa ndila ya kuitele kwa hone. Mahosi o vha o fanela u Todisa nanga dzi zwi divhalo vha do shuma nga pfanelo. Vha do di funza na zwine nng nanga dza makuwa dza rubisa zwone.

END. S 392.